

30 Muis Sacrum

[Wehrmachtsheim](#)

[Muis Sacrum tijdens de Slag om Arnhem](#)
[Monument voor het verzet](#)

Wehrmachtsheim

Het 19e eeuwse Arnhemse concertgebouw Muis Sacrum werd al enkele maanden na het begin van de bezetting tot Wehrmachtsheim verklaard. Het werd primair een recreatieruimte voor Duitse soldaten en er werden onder meer films vertoond en diverse optredens en voorstellingen voor de soldaten geregeld. Burgers konden er niet makkelijk meer binnenkomen.

Behalve als recreatiegebouw voor militairen werd Muis Sacrum in de oorlogsjaren ook voor andere doeleinden gebruikt. Zo werd op zaterdagavond 31 januari 1942 een concert gegeven ten bate van de Winterhulpactie.[1] Deze inzameling was bedoeld om "behoefteige Nederlanders" financieel te ondersteunen. De Duitse bezetters wilden met dit gebaar tonen dat ze uitsluitend goede bedoelingen hadden en dat het geen nationaal-socialistisch initiatief betrof. Veel Nederlanders hadden echter al snel door dat die bewering niet waar was; er zaten veel prominente NSB'ers in het landelijke erecomité. De inzamelingsacties en benefietconcerten voor de Winterhulp werden dan ook nauwelijks bezocht en leverden vrijwel niets op. Affiches voor de Winterhulp werden beklad of verscheurd als vorm van protest.[2] De schamele opbrengst van de actie werd gebruikt voor oorlogsdoeleinden en niet voor arme Nederlanders.

Het pand diende ook als locatie voor bijeenkomsten van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB). De lokale afdeling van deze pro-Duitse partij vergaderde regelmatig in Muis Sacrum en was erg ingenomen met de komst van de Rijkscommissaris in Nederland, dr. Arthur Seyss-Inquart, op de derde "Jahrestag des Arbeitsbereiches der NSDAP in den Niederlanden" in Arnhem op 31 oktober 1943. De Sudeten-Duitsler Seyss-Inquart, die door Hitler op 19 mei 1940 was aangesteld als de hoogste civiele gezagsdrager in Nederland, hield daarbij een toespraak in de concertzaal.[3] Hij was als "Rijksduitser" fkomstig uit de Sudeten in Tsjecho-Slowakije, dat door Duitsland al in 1938 bij het Derde Rijk was gevoegd.

Muis Sacrum tijdens de Slag om Arnhem

Tijdens de voorbereidingen voor Operatie Market Garden in september 1944 werd Muis Sacrum uitgekozen als toekomstig hoofdkwartier voor de 1st Parachute Brigade van de Britse 1st Airborne Division. De Britse opmars van de landingsterreinen bij Heesum richting de Arnhemse verkeersbrug op 17 september verliep echter langzamer en minder vlot dan gepland. Alleen het brigadehoofdkwartier, enkele geniedetachementen, het grootste deel van het 2nd Parachute Battalion en enige kleine eenheden wisten in de avond en nacht de Rijnbrug te bereiken.

In afwachting van de aankomst van het overige deel van de brigade werd daarom tijdelijk het gebouw van Rijkswaterstaat aan de Eusebiusbinnensingel uitgekozen als commandopost. De verwachte versterkingen bleven echter uit en de Duitse tegenaanvallen namen toe. Elke man van het brigadehoofdkwartier bleek nodig bij de verdediging van de kleine perimeter om de noordkant van de Rijnbrug heen. Het plan om Muis Sacrum te gebruiken als commandopost moest dus worden opgegeven.

De Duitse Obersturmbannführer Walter Harzer, de commandant van de 9. SS-Panzer-Division 'Hohenstaufen', beweerde in een interview na de oorlog dat de Duitse soldaten die op 17 september 1944 aanwezig waren in Muis Sacrum korte tijd gevangen werden genomen:

"Toen de eerste Britse parachutisten in Arnhem arriveerden heerste er een grote verwarring. Ze ontmoetten toen ook niet veel tegenstand. In het soldaten recreatiecentrum zaten ongeveer 80 soldaten koffie te drinken en kaart te spelen. Hun wapens stonden tegen een muur. Een handvol Britse parachutisten kwam binnen en gaf de Duitsers het bevel om hun handen op te steken. Daarna dronken ze een kop koffie en liepen weer weg."[\[4\]](#)

Dit verhaal kan echter niet worden bevestigd, hoewel het mogelijk is dat enkele soldaten van C Company, 3rd Parachute Battalion, die vanaf het Arnhemse station naar de brug liepen, Muis Sacrum zijn binnengegaan om te kijken of het brigadefoetkwaartier al gearriveerd was.

Op dinsdagmiddag 19 september gebruikten de Duitsers hun Wehrmachtsheim voor het eerst als geïmproviseerde gevangenis. Britse parachutisten die 's ochtends waren gevangen genomen in de buurt van het Roermondsplein en de Boterdijk werden afgevoerd naar Muis Sacrum om te worden ondervraagd.

Twee dagen later, in de namiddag van 21 september, werden alle Britse officieren die rond de Rijnbrug waren gevangengenomen, afgemarcheerd van de St. Eusebiuskerk naar Muis Sacrum. De volgende ochtend werden ze verder gestuurd naar de villa Bene Sita in Velp, waar de Duitsers pas begonnen met het registreren van hun krijgsgevangenen.

Monument voor het verzet

Het was de grote wens van een van de Britse parachutisten die het centrum van Arnhem wist te bereiken, veteraan Bob Peatling (1924-2007), dat er een monument zou komen voor de Arnhemse verzetsmensen. Zelf had hij na de slag uit handen kunnen blijven van de Duitsers, en was opgevangen door de familie Penseel op het Velperplein nummer 7. De stichting Geen Brug te Ver – Herinnering Verzet Arnhem werd begin 2004 in het leven geroepen en nomineerde drie ideeën waarop de Arnhemse bevolking kon stemmen.

In de zomer van 2004 kwamen honderden reacties binnen bij de stichting. Het winnende ontwerp, een monument van 128 tegels met daarop een imposante wolkenlucht en een treffende tekst aan de achterkant van Muis Sacrum, was van de hand van de Arnhemse kunstenaar Jouke Hoogland en oud-docent Nederlands Jos Pauw, eveneens een Arnhemmer. Hoogland kwam met het idee van de tegels en Pauw bedacht de tekst "De meeste mensen zwijgen, een enkeling stelt een daad". [\[5\]](#) De uitslag van de stemming werd op vrijdag 17 september 2004 bekend gemaakt aan burgemeester Paulien Krikke. Het was die dag precies zestig jaar na het begin van Operatie Market Garden en dus ook van de Slag om Arnhem. Honderdduizend euro aan giften van particulieren en bedrijven was beschikbaar gesteld om het winnende ontwerp te realiseren.

Exact een jaar later, op zaterdag 17 september 2005, werd het monument onthuld door burgemeester Krikke in aanwezigheid van de beide kunstenaars, Bob Peatling en een grote groep belangstellenden. Zij noemde het gedenkteken "Een boodschap voor ieder, voor alle tijden".[\[6\]](#) De nieuwsbrief van de Britse Arnhem veteranen, de Arnhem 1944 Veterans Club Newsletter, besteedde volop aandacht aan het monument.

[1] 'Winterhulp. Winterhulpconcert op zaterdag 31 januari om 7.15 uur 's avonds in de concertzaal van Muis Sacrum. Programma' (Arnhem 1941/42). Gelders Archief, Documentatiecollectie Tweede Wereldoorlog, inventarisnummer 814.

[2] 'Winterhulp', <http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/zoekresultaten/pagina/1/winterhulp/%28winterhulp%29/&colcount=0&wst=winterhulp> Bezocht op 15-01-2016.

[3] Gelders Archief, Fotocollectie Tweede Wereldoorlog, inventarisnummer 315.

[4] 'Interview with Lieutenant Colonel Walter Harzer – November 11, 1967', blz. 6. Dit interview is afkomstig uit de Cornelius Ryan Collection, Vernon R. Aldan Library, Ohio. De gebruikte kopie van dit document is te vinden in inventarisnummer 30 ('Verslagen van interviews betreffende de oorlogsbewegingen van de 9e SS-Panzer Division 'Hohenstaufen' in de omgeving van Arnhem in 1944') van de Collectie L.P.J. Vroemen (Gelders Archief, blok 2867).

[5] E. Louwes, 'Arnhem moet verleden meer herdenken', De Gelderlander, 25 augustus 2004.

[6] A. Oost, 'Een boodschap voor ieder, voor alle tijden', De Gelderlander, 19 september 2004.